

PAPP ISTVÁN

Dancs József újságíró emlékirata Fehér Lajosról¹

Fehér Lajos, a Kádár-rendszer egyik meghatározó politikusa, elsősorban mint az agrárium ügyeinek legfőbb politikai patrónusa szerepel a történeti irodalomban. Nevét sűrűn emlegetik az 1968-as új gazdasági mechanizmus elindítása kapcsán, gyakran összekapcsolva Fock Jenő és Nyers Rezső nevével.² Életútjának részletes elemzésére, néhány kísérletet leszámítva, még nem került sor. Jómagam azért kezdtem Fehér biográfiájával foglalkozni, mert érdekelt, hogy mennyire igaz a róla mint első számú agrárpolitikusról élő kép, mennyire tudta és akarta a mezőgazdaság, az átalakuló parasztság érdekeit képviselni, s valóban a szovjet termelőszövetkezeti modelltől eltérő magyar útban gondolkodott-e.

Mielőtt rátérnék a róla készített emlékirat értékelésére, röviden felvázolom Fehér Lajos politikai pályafutását.³ 1917-ben, a Békés megyei Szeghalmon született, kisparaszti családban. 1940-ben latin-történelem szakon szerzett diplomát Debrecenben. Első politikai tapasztalatait a Márciusi Front debreceni csoportjában szerezte, majd 1941-től, többek között a *Szabad Szó* és a *Kis Újság* munkatársaként, a parasztság sorával kezdett foglalkozni. Részt vett az 1944–1945-ös fegyveres antifa-

¹ Ezt forrásközlést az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja tette lehetővé.

² Lásd ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században. 2.*, javított kiadás. Osiris, Budapest, 2000. 425., 450.; ROMÁNY Pál: Az Agrárpolitikai Tézisektől a Nemzeti Agrárprogramig, 1957–1997. In: GUNST Péter (szerk.): *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág, Budapest, 1998. 345–437.

³ Ezt a vázlatos összefoglalást az alábbi munkák alapján készítettem el: FEHÉR Lajos: *Sorsfordító évtizedek. Cikkek és beszédek (1941–1981)*. BARLA-SZABÓ Ödön–SIPOS Levente: Bevezető. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 5–22.; SIPOS Levente: Fehér Lajos. In: SZENTPÉTERI József (szerk.): *Szürke eminenciások a magyar történelemben*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2003. 218–219.; BENKŐ Péter: Fehér Lajos. In: Uő: *A népi mozgalom almanachja*. Deák, Budapest, 1996. 124–126. HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza. 1956. november–1989. június*. Szabad Tér–Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2003.

siszta ellenállásban, de 1945 után nem agrárpolitikus lett, hanem nagyjából másfél évig a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán Péter Gábor helyetteseként dolgozott, főleg szervező munkát végzett. Mégsem futott be állambiztonsági karriert, hanem 1947-től 1954-ig ismét más területen, a kommunista párt agrárhetilapjának, a *Szabad Föld*nek a felelős szerkesztőjeként vett részt a politikai életben. 1954-ben Nagy Imre egyik legközelebbi embereként a *Szabad Nép* munkatársa volt; a miniszterelnök 1955-ös bukása után neki is távoznia kellett, s egy Somogy megyei állami gazdaságot vezetett.

1956-ban Nagy Imre korábbi hívei közül Fehér talán a legmarkánsabban fordult szembe a miniszterelnökkel, s egyértelműen Kádár János mellett kötelezte el magát: 1974-ig tagja az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának, majd a Politikai Bizottságnak, 1962-től miniszterelnök-helyettes is. 1974-ben, a magyar reformfolyamat leállításakor nyugdíjazták, nem vállalt sem politikai, sem szakmai pozíciót. 1981-ben hunyt el. A szikár életrajzi adatok mögött mély konfliktusok sejlenek fel. Vajon miért került ellentétbe Péter Gáborral, és miért távozott a politikai rendőrségtől, utólag megmentve magát az „államvédelmista” bélyegétől? Miért mentesült az 1950-es évek elején a megtorlásoktól, amelyek a volt márciusi frontosokat, így Donáth Ferencet, Kállai Gyulát és Losonczy Gézát érték? Miért állt Nagy Imrével szemben Kádár mellé? Hogyan képviselte, sőt fejlesztette tovább mégis Nagy Imre agrár- és társadalompolitikai nézeteit? Milyen mozgástérrel bírt a pártvezetés különböző nyomásgyakorló csoportjai között? Szükségszerű volt-e 1974-es bukása, és miért vonult ki szinte teljes egészében a politikából? Úgy vélem, ezek egy majdani Fehér Lajos-biográfia legfontosabb kérdései, s én is ezekre keresem a választ.

Dancs József emlékiratára rátérve: a 19 oldalnyi, írógéppel papírra vetett szöveget Keserű János bocsátotta rendelkezésemre.⁴ Keserű 1956 után az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztályán dolgozott, 1960-tól 1967-ig pedig a földművelésügyi miniszter termelési ügyekért felelős helyettese volt. Ebből adódóan fontos szerepet játszott a korszak agrárpolitikájában, és közelről ismerte az emlékezés főszereplőjét, Fehér Lajost. A szöveget személyesen Dancstól kapta, valamikor a rendszerváltás tájkán.

Dancs József a 20. századi magyar újságírás matuzsálemi kort megért szereplője volt. 1908-ban született, és 2004-ben hunyt el, 96 esztendőskorában. A Független Kisgazdapárt színeiben kezdett politizálni az 1930-as években. Dobi István egyik legközelebbi híkeként a párt balszárnyához

⁴ Keserű Jánossal 2008. január 31-én készítettem interjút. Néhány hónappal később, 2008 augusztusában elhunyt, így ez a forrásközlés szomorú mementóként is szolgál.

tartozott, ebből adódóan számos parasztpárti és kommunista értelmiségivel, politikussal ápolt jó kapcsolatot. Újságírói pályáját a *Kis Újságnál* kezdte, innen került a háború után az FKGP agrárhetilapjához, az *Igazsághoz*. Majd 1949-től nyugdíjazásáig a *Szabad Földnél* dolgozott. 1960-tól a szakma a Bábolnai Állami Gazdaság hivatalos újságírójaként tartotta számon.⁵

Felületes szemlélőként azt gondolnánk, hogy Dancs könnyedén megtalálta számítását a Kádár-rendszerben, és különösebb lelkiismereti konfliktus nélkül be tudott illeszkedni mint társutas kiskgazda politikus. Ezt támaszthatja alá, hogy 1978-ban közzétette visszaemlékezéseit,⁶ amelyben születésétől kezdve az 1960-as évek elejéig vette számba élete eseményeit. Néhol eltért a szoroson vett kronológiai rendtől, ahogyan majd az alábbi memoárban is olvashatjuk. Már ebben a könyvében is foglalkozott Fehér Lajos személyével, de nem kiemelt terjedelemben. Leginkább a *Szabad Földnél* eltöltött időszaknál találkozunk átfedéssel, bár érdekes, hogy az 1978-as visszaemlékezéshez képest itt kimaradtak azok a részek, amelyek Fehért mint dogmatikus, a kor szellemiségét képviselő újságírót mutatják be.⁷

Vajon mi készítette Dancs Józsefet arra, hogy a rendszerváltás környékén⁸ külön is összefoglalja Fehér Lajosra vonatkozó emlékeit? Dancs feltehetően emléket kívánt állítani az általa sokra tartott Fehérnek, akit a rendszerváltás idején részben az igaztalan elmarasztalás, részben a feledés fenyegetett. Ezekén túl azonban más is munkált Dancs Józsefben – valószínűleg ugyanaz, amit Kovács Béláról szóló, 1989-ben publikált visszaemlékezése bevezetéseként így fogalmazott meg: „Valahol a tudatunk mélyén mindannyian hordozunk magunkban elmondhatatlannak vélt történeteket, amelyek később elmondhatókká válnak. Így voltam azzal a beszélgetéssel, amelyet a pécsi klinika egyik különszobájában folytatunk a hazaérkezését követő napokban. Mi készítetett eddig a hallgatásra? Egyrészt a betegágyánál tett fogadalmam, ami alól – ha élne – bizonyára feloldozást adna. Másrészt a proletárdiktatúra körülményei, amelyek legfeljebb arra hagytak lehetőséget, hogy emlékeinket magunkban megőrizzük. Talán ezerszer is idéztem elnémitásunk után azt a szólásmondást, hogy ne szólj szám, nem fáj fejem. Ámde, aki magával hozza ifjú éveiből a lázadás dinamikáját, az nem tud némaságban élni. Baráti kör-

⁵ VIDA István–VÖRÖS Vince: Dancs József. In: MARELYIN KISS József–VIDA István (főszerk.): *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja*. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2005. 83.

⁶ DANCs József: *Utak és állomások*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.

⁷ Uo. 282–307.

⁸ A szöveg datálása nem könnyű. Annyi bizonyos, hogy 1985 után keletkezett, mert szó esik benne Dessewffy Gyula az évi hazalátogatásáról. Mivel több alkalommal is kritikusan nyilatkozik a kommunista pártról, ezért feltételezem, hogy 1989–1990 táján készült el.

ben elmondtam, s íróasztalom fiókjában feljegyzéseimben őriztem mind-azt, amit ebben a szabálytalan portréban Kovács Béláról elmondok.”⁹

Dancs József csapongó, szerkesztetlen és az időben előre és vissza ugráló visszaemlékezése részben megerősíti, részben kiegészíti az eddigi Fehér Lajosképet. Először is igen fontos az a történet, amelyet Dancs Dessewffy Gyula megmentéséről közöl: Fehér a politikai nézetek különbözőségén felülemelkedve értesítette egykori főnökét, hogy le akarják tartóztatni. Ha abból indulunk ki, hogy Fehér korábban a politikai rendőrségnél szolgált és hit-hű kommunista volt, ez az információ a korszak egészét tekintve is példa nélküli. Ráadásul Dancs megerősít még egy másvalakitől származó szóbeli közlést, és hasonló esettel az emlékezés más pontján is találkozunk.

Nagyon érdekes, amikor felidézi 1955-ös nagyberek-i látogatását. Ekkor egy, a Nagy Imre-féle reformkorszak bukását elemző, de tetterős és elszánt Fehér Lajos képe bontakozik ki. Érdemes lenne ezt összevetni hasonló politikai életutakkal, hiszen 1955-ben a miniszterelnök több hívének is távoznia kellett a sajtó területéről; volt, akit Fehér Lajoshoz hasonlóan Budapesttől minél messzebb akartak tudni. Vas Zoltánnak például Komlóra kellett távoznia. Dancs úgy látta: Fehér nem büntetésként fogta fel, hogy egy állami gazdaság élére került, hanem a gyakorlati munkával való megismerkedésre és az esetleges visszatérés előkészítésére alkalmas lehetőségként.

A visszaemlékezésben számos ponton felbukkannak az egykori kisgazda- és parasztpárti értelmiségiek, a népi mozgalom különböző rendű és rangú képviselői. Ez teljesen mértékben megerősíti azt a véleményt, hogy Fehér többek között éppen az ilyen értelmiségiekkel ápolt szoros és intenzív kapcsolatrendszere miatt vált Kádár János számára fontos és értékes politikai szövetségessé 1956–1957 fordulóján.

Fehér Lajos emberi vonásairól, határozott, kissé akarnok természetéről, szívós, kitartó munkastílusáról is igen plasztikus képet adott Dancs. Kétféle Fehér Lajosról beszél, ami talán magyarázat lehet arra, hogy milyen meghasonlás mehetett végbe Fehérben a Rákosi-korszakban. Hiszen a parasztság ügye mellett szenvedélyesen elkötelezett újságíró és politikus volt, akkor pedig egy rendkívül elhibázott agrárpolitikát kellett szigorúan, a pártvonal iránti rendíthetetlen hűséggel képviselnie. Vajon a hasonló felfogású Nagy Imrétől is „kettő” volt begyűjtési minisztersége idején? Ez is olyan probléma, amely joggal vetődik fel Dancs visszaemlékezése kapcsán.

Bepillantást nyerhetünk Fehér Lajos társadalomszemléletének mélyebb rétegeibe is. Dancs sejteti, hogy valamiféle lappangó konfliktus uralko-

⁹ DANCs József: Szabálytalan portré és baráti emlékezés Kovács Bélára. *Hitel*, 1989. 15.

dott a *Szabad Föld* szerkesztőségében a régi, 1949 előtti, plurális sajtóban nevelkedett, ha úgy tetszik polgári származású újságírók és a Fehér által kiemelt, többnyire paraszti levelezők között. Velük kapcsolatban Fehér a romlatlanságot hangsúlyozta mint értéket. Ez vajon naiv, őszinte érzelmi megközelítés volt, esetleg burkolt értelmiség- vagy városellenesség, netán az 1950-es évek feszült politikai légkörének lecsapódása? Lehet, hogy ez erőltetett kérdésfeltevés, de a válasz, különösen az ipari és az agrárlobbi 1960-as évekbeli küzdelmeit tekintve nem megkerülhető.

Sajnos Dancs József nem érintett vagy nem akart érinteni egy nagyon fontos kérdést, nevezetesen Fehér Lajos és Nagy Imre viszonyát. Ez azért is lényeges, mert amellett, hogy sokan elismerik Fehérnek az 1960-as évek agrárgazdasági változásaiban játszott pozitív szerepét, van olyan vélemény is, amely egyértelműen rámutat, hogy ennek ára a Nagy Imrével való teljes szakítás volt.¹⁰ Az is igaz, hogy Dancs, mint régi kisgazda, sokkal inkább Dobi Istvánnal ápolt jó viszonyt, és Fehérre inkább mint jó ismerősre tekintett, akivel számos dologban egyetértett, de bizonyos kérdésekben végig megőrizte különvéleményét.

A visszaemlékezésből egy fejezetet hagytam ki, ennek okát lábjegyzetben jeleztem. Csupán apróbb javításokat végeztem, melyeket [...] -jel jelöltem, szokatlan írásmód esetén pedig a [sic!] kifejezést használtam. A szövegben lévő, aláhúzással kiemelt mondatok az eredeti visszaemlékezésben szerepeltek ily módon, ezeket változatlanul hagytam. A közismert személyiségek kivételével igyekeztem lehetőleg minden említett személy legfontosabb, elsősorban az adott korszakra vonatkozó életrajzi adatait megadni. Néhány esetben, főként a *Szabad Föld* újságíróinál ezt nem tudtam megtenni, de reményeim szerint ez nem csorbítja a közölt forrás értékét.

Fehér Lajos emberi és politikai /h/arca

Jól emlékszem első találkozásunkra. A *Kis Újság* szerkesztőségében 1942 nyarán,¹¹ Desseffy Gyula¹² főszerkesztő hívott be Bihari Nagy Lajos¹³ kollégával együtt a szobájába és közölte: új munkatársat szerződtetett

¹⁰ Ez fogalmazódik meg Kornai János emlékiratában, aki szerint Fehér közelebb állt Nagyhoz, mint a *Szabad Nép* reformkommunista újságírói. Éppen ezért tőle várták legkevésbé, hogy 1956 novemberében Kádár János oldalára áll. (KORNAI JÁNOS: *A gondolat erejével*. Osiris, Budapest, 2005. 79.)

¹¹ Erre az eseményre valójában 1943 nyarán került sor. Fehér emlékirataiban a következőképpen örököltette meg életének ezt a fordulatót: „Innét július 1-i hatállyal kiléptem, mert Darvas József bejuttatott a *Kis Újság* című napilaphoz belső munkatársnak. Nem is az anyagiak vezettek ide, hanem az, hogy mint ország-

a falurovatba. Azt a vékony dongájú, nyurga fiatalembert, aki fél fenékelült a széken és köhécselt, mozdulataiból áradt a nyugtalanság.

Főszerkesztőnk elmondta, hogy az új tollforgatót Fehér Lajosnak hívják, aki írásaival¹⁴ már letette a garast a parasztság ügye mellett.

Bevallom, sokáig nem tudtam szót érteni rovatunk új emberével, mert hadart. Beszéde közben a gyors beszédűek vibráló arcmozdulatai is jelezték: Fehér Lajos nem tartozik a nyim-nyám, halvérű emberek közé. Gyors gondolkodású, és gyors cselekvésre kész. Később kiderült, hogy kézírásában ugyanazokat a rövidítéseket használja, amelyeket az élő beszédben is alkalmaz. Szótagokat hagy ki a szavakból.

Barátaim és ismerőseim között Fehér Lajos volt az egyetlen olyan ember, aki az ő gyakran emlegetett nagy tanítója, Marx nevét ugyanúgy ejtette ki, ahogy leírta. Kihagyva a szóból az egyetlen magánhangzót. Neki a Tőke szerzője akkor is Marx maradt, amikor rá kellett ébrednie, hogy az ideológiával nem egyezik a gyakorlat. Amit a filozófusok mondanak, később nem azt követik a politikusok.

A falurovat új tagjával sok gondjuk volt a szerkesztőség gépíróinak. Félték a kézzel írott anyagai másolásától, még inkább a diktálástól. Az altiszt Fir úrnak szólította. Nem gúnyolódásból, hanem azért, mert mikor bemutatkozott – márpedig ő mindenkit megisztelt a bemutatkozásával – Firnek mondta magát.¹⁵

A *Kis Újságnál* nem kötött közelebbi barátságot senkivel. Lapzártakor nem tartott velünk a hagyományos sörkert-i beszélgetésekre, nem beszélt sokat akkor sem, amikor együtt mentünk ki vidékre riportútra.

Fehér Lajos néhány hónapig tartó munkatársi viszonyát a *Kis Újságnál* bejelentés nélkül megszüntette.¹⁶ Emlékszem, a főszerkesztő engem kért: menjek ki a lakására, s beszéljek vele. Ám a lakásán nem értem el.

járó riporternek – szabad vasúti jegy lévén – mozgási lehetőségem legyen az országban.” (Fehér Lajos: *Igy történt*. Magvető, Budapest, 1979. 264.)

¹² Deseffwfy Gyula (1909–2000) 1937-től az *Ország Útja* szerkesztője, 1939-től 1946-ig a *Kis Újság* főszerkesztője és egyben tulajdonosa. 1945-től két éven nemzetgyűlési képviselő.

¹³ Bihari Nagy Lajos (1899–1977) 1939-től a *Kis Újság* belső munkatársa. 1944-től 1948-ig az FKGP nemzetgyűlési képviselője. Mivel a kisgazda centrumhoz tartozott, a kommunista hatalomátvételt követően kiszorult a politikai életből.

¹⁴ Fehér újságíró karrierje 1941 nyarán indult, több cikke jelent meg a *Népszavában* és az *Újságban*. Néhány hónapot töltött a *Szabad Szó* szerkesztőségében, majd 1941/42 fordulóján a Debrecenben megjelenő *Tiszántúl* munkatársa. Innen 1942 májusában tért vissza a Parasztpárt hetilapjához.

¹⁵ Somlyai Magda szóbeli közlése szerint értelmiségi körökben az 1960-as, 1970-es években a Fir Fehér Lajos közismert megnevezésének számított.

¹⁶ Fehér 1943 szeptemberében mondott fel a *Kis Újságnál*, mivel illegálisba kellett vonulnia a Békepárt falusi röplapjainak terjesztése miatt. (Fehér Lajos: *Igy történt*. I. m. 295.)

Néhány nap múlva a *Szabad Szó* szerkesztőségénél hívtott fel, mondván: a *Kis Újságnál* neki nincs keresnivalója.

Sipos Gyula¹⁷ adott némi magyarázatot Fehér Lajos elpártolásának okára. Neki azt mondta: „a grófi szerűn nem lehetett a cselédséget szolgálni”.¹⁸

Hogy ebben mennyi volt az igazság és mennyi a képzelődés, azt mi, a *Kis Újság* szerkesztőségében dolgozó népi ihletésű kollégák mindannyian tudtuk. Darvas József,¹⁹ Sipos Gyula, Szentkirályi János,²⁰ Antalffy Gyula,²¹ Bihari Nagy Lajos és természetesen én is. Deske – így hívtuk egymás között Dessewffy Gyulát – mit sem adott grófi rangjára. Neki a neve előtt nem volt rangjelző. Ő afféle számárfülnek tekintette a főúri származást.²²

Jóval később, amikor 1947-ben a pártok koalíciójának bomlása teljessé vált, és a Független Kisgazdapárt vezetői ellen alaptalan vádakot emeltek, rákerült a sor Dessewffy Gyulára is. A tervbe vett letartóztatást Fehér Lajos megghiúsította.²³

Ezt ugyan Fehér Lajos nekem sohasem említette, de amikor az 1980-as évek derekán²⁴ Dessewffy Gyula először hazalátogatott Braziliából – ahol évtizedek óta él – a Múzeum Kávéházban folytatott beszélgetésünkön, ahol Futó Dezső²⁵ is jelen volt, részletes és hiteles beszámolót hallottunk Deske szájából.

¹⁷ Sipos Gyula (1921–1976) 1942-ben került a *Kis Újság* szerkesztőségébe. 1945 után a Nemzeti Parasztpárt legradikálisabb baloldaliához tartozott, az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. 1949-től a *Szabad Föld* egyik szerkesztője. Több verseskötete is napvilágot látott, 1954-ben és 1971-ben József Attila-díjat kapott.

¹⁸ DANCs József: *Utak és állomások*. I. m. 110.

¹⁹ Darvas 1941-től a német megszállásig dolgozott a *Kis Újság* szerkesztőségében, párhuzamosan a *Szabad Szónál* 1938 óta folytatott tevékenységével.

²⁰ Szentkirályi János (1921–1978) 1940-ben szegődött a *Kis Újság* szolgálatába, majd 1948-ban rövid ideig a *Szabad Szó* munkatársa. Ugyanezen év decemberétől már a *Szabad Föld* rovatvezetője, majd 1954-től felelős, majd főszerkesztője volt, egészen 1970-ig.

²¹ Antalffy Gyula (1912–1997) pályafutását a *Szabadság* című lapnál kezdte, 1936-tól 1945-ig, majd 1946-tól 1949-ig a *Kis Újság* munkatársa, a háború után felelős szerkesztője. Később a *Képes Magyarországnál*, majd 1958 és 1975 között a *Magyar Nemzetnél* dolgozott.

²² DANCs József: *Utak és állomások*. I. m. 96.

²³ Dessewffy Gyula emlékiratában 1944 karácsonyáig tárgyalta az eseményeket, így nem ejtett szó 1947. júniusi kényszerű távozásának körülményeiről. (DESSEWFFY Gyula: *Tanúvallomás*. Országos Eckhardt Tibor Alapítvány–Agroinform Kiadóház, Budapest, 1997.) Dancs igazát támasztja alá Romány Pál szöbeli közlése. Ő Dessewffy 1985-ös magyarországi útján kísérte a szerzőt, aki neki is elmesélte, hogy Fehér Lajos előzetesen értesítette készülő letartóztatásáról, így tudott megszökni.

²⁴ Dessewffy 1985-ben látogatott újból haza, s ekkor valóban találkozott egykori kisközgazda politikusokkal, többek között Vörös Vincével.

²⁵ Futó Dezső (1916–1994) vidéki lapoknál kezdte pályafutását, majd 1943-tól 1947-ig dolgozott a *Kis Újság* szerkesztőségében. 1945-től nemzetgyűlési képviselő előbb az FKGP, majd néhány hónapon keresztül a Magyar Függetlenségi Párt színeiben.

Fehér Lajos az őrizetbe vétel előtti estén közölte egykori főszerkesztőjével, hogy személyes holmiját rakja bőröndbe és a feleségével együtt hagyja el az országot, mert letartóztatása küszöbön áll. A budapesti francia nagykövet a diplomáciai küldeményekládájában biztosított nem éppen kényelmes helyet a menekülőknél, akik izgalmas órákat éltek át, s minden holmijukat visszahagyva, a szó szorosán vett értelemben üressel jutottak át a határon.

Betyárbecsület, vagy valami más?

Tény, hogy Fehér Lajos nem hagyta cserben azt az embert, aki újságíró pályafutásának egyik segítője volt.

*

1944. március végén Somogyi Imre²⁶ Nürnberg utca 20. szám alatti lakásán jöttünk össze. Akkor már feloszlatták a Magyar Parasztszövetséget, a *Kis Újság* lapengedélyét pedig saját elhatározásából adta vissza Desseffy Gyula. Tőle tudtuk, hogy hosszú listát kaptak a nyomozók azoknak a baloldali gondolkodásúaknak a neveivel, akiket internáló táborokba kívántak gyűjteni.

Fehér Lajos az ellenállás fegyveres változatát szorgalmazta, és szavaiból azt lehetett kiolvasni, hogy ő csak a kisujját tartja abba a tűzbe, ami mi saját lobogásunkkal jeleztünk, ami szerinte csupán szalmaláng volt [sic!].

Akkor vált nyilvánvalóvá előttem: Fehér Lajos tagja a kommunista pártnak és szervezője azoknak a fegyveres, robbantásos akcióknak, amelyek izgalomban tartják a fővárost és rettegésben a mindenkit felkoncolással fenyegető nyilasokat, de még a városban portyázó náci egységeket is.²⁷

Somogyi Imre a Nürnberg utcai találkozón jelentette be, hogy társult egyik nyomdász barátjával, és a rászoruló bujdosóknak hamis papírokat gyárt. A nyomdász nyilas és katonai formanyomtatványokat készít, a bélyegzőt pedig megfelelő aláírással ő szolgáltatja. Használt autógumiból, éles szerszámmal faragja ki a bélyegzőt.²⁸

²⁶ Somogyi Imre (1902–1947) a magyar kertgazdálkodás és népfőiskolai mozgalom egyik úttörője, 1945-től a Nemzeti Parasztpárt parlamenti képviselője. Fiatalon szobrászatot is tanult, de a Képzőművészeti Főiskolát végül nem fejezte be.

²⁷ Dancs itt alaposan téved, mivel Fehér saját emlékei szerint is csupán 1944 augusztusában döntött úgy az illegális kommunista párt, hogy fegyveres akciókkal próbálkozik. Fehér Lajos Pálffy Györggyel és Sólyom Lászlóval együtt a MKP Katonai Bizottságának tagjaként szervezte a partizánakciókat, de nem vett részt a végrehajtásban. (FEHÉR Lajos: *Így történt*. I. m. 364.; UNGVÁRY Krisztián: *Budapest ostroma*. Corvina, Budapest, 2005. 265.)

²⁸ Memoárjában viszont Dancs azt írja, hogy Somogyi készítette a szabadságos levelet, egy festő barátja pedig kivészte a bélyegzőt. (DANCs József: *Utak és állomások*. I. m. 206.)

Arra már nem emlékszem, hogy Fehér Lajos a házigazdának ezt a szolgáltatását igénybe vette-e, vagy sem. Annyi azonban bizonyos, Somogyi Imre sok embernek segített. Nekem is, mikor 1944 novemberében sebesült katonaként Erdélyből Budapestre érkeztem és olyan szabadságolási igazolványra volt szükségem, amivel elutazhattam egy hónapra Ácsra, családi otthonunkba.

*

1945 áprilisa. Vége a háborúnak.

Visszatérek a *Kis Újság* szerkesztőségébe, ahol a régi gárdából sokan hiányoznak. Darvas József Kállai Gyulával és Zilahy Lajossal együtt jegyzi a *Szabadság* című napilapot.²⁹ Hírek érkeznek arról, hogy Fehér Lajos is ép bőrrel vészelt át a legveszélyesebb időket, és ő a kommunista párt fegyveres vezetésének legfőbb politikai felelőse. Hiszem is, nem is, hiszen tudomásom szerint ő eléggé járatlan a fegyveres erő szervezésében, viszont elismert újságíró. Akkor hát miért vállalja azt a feladatot, amiben tudomásom szerint járatlan?³⁰ Vagy talán csak kósza hír, aminek nincs komoly alapja. Nem tudom eldönteni.

Megkérdezem a legilletékesebbet, de a feleletből továbbra sem tudhatom meg: mi az igazság. Fehér Lajos nagyon megtanulta a titkolózást, másról beszél. Arról, hogy a Kisgazdapártban sok az „újdonsült” kisgazda. Visszatromfолоk. A kisnyilasokat emlegetem, akik a szélsőjobbról a szélsőbalba tartanak. Be is fogadják őket.

1945 tavaszán három politikai párt indított hetilapot falura. A kisgazdák a korábban is népszerű és nagy példányszámú Igazságot,³¹ a kommunisták a Szabad Földet,³² a parasztpártiak pedig a Parasztújságot.³³ Mind a három lapnak volt szellemi vezére. Az Igazságé Nagy Ferenc, a kommunistáké Nagy Imre, a parasztpártiaké Szabó Pál.

A *Szabad Föld*nél gyakori volt a főszerkesztői munkakörben a változás. Gyenes Antal, Kállai Gyula, majd pedig Fehér Lajos került a lap élére.³⁴

²⁹ A magát „demokratikus napilap”-ként meghatározó *Szabadság* első száma még Budapest ostroma idején, 1945 januárjában került az utcákra. Darvas József, Kállai Gyula és Zilahy Lajos együtt alkotta a szerkesztőbizottságot.

³⁰ Fehér Lajos szíve szerint a földosztás előkészítésében vett volna részt, de ott dolgozott, ahová a párt állította. (FEHÉR Lajos: *Így történt*. I. m. 578.; FEHÉR Lajos: Arcok a mából. In: U. NAGY István (főszerk.): *Péter András Emlékkönyv*. Szeghalom Községi Tanács, Szeghalom, 1976. 251., 251.)

³¹ Az *Igazság* első száma 1945. június 23-án látott napvilágot.

³² A *Szabad Föld* valójában csak 1945. augusztus 29-én indult.

³³ A *Parasztújság* első száma viszonylag későn, 1945. október 13-án jelent meg.

³⁴ Dancs visszaemlékezésében összekeverte a felelős szerkesztői és a főszerkesztői pozíciót. Gyenes Antal kezdetben felelős szerkesztőként állt a lap élén, majd néhány hónap múlva Kállai Gyulát nevezték ki hiva-

Ami azt illeti, kitűnő újságírogárdája volt a *Szabad Föld*nek. Ott dolgozott Urbán Ernő,³⁵ Dobozi (sic!) Imre,³⁶ Galambos Lajos,³⁷ de a példányszám ennek ellenére alig volt több harmincezernél. Hozzávetőlegesen egyező volt a népszerűsége, a példányszáma is a parasztpárti lapnak, míg az *Igazságot* száztízezer család olvasta.

Fehér Lajos eleinte kereste velünk a kapcsolatot.³⁸ Ha sajtótájékoztatón találkoztunk – ahol én akkoriban még a *Kis Újságot* képviseltem –, rendszerint érdeklődött a szerkesztőség általa ismert tagjai után, és örült, mikor közöltem vele, hogy a régi közös jó barát, Merly Pista³⁹ is hazakerült a fogolytáborból.

*

1947. május 19-én magához hívat Tildy Zoltán és közli: ifjú Nagy Ferenc lemondott a Kisgazdapárt falusi hetilapjának, az *Igazságnak* főszerkesztői tisztségéről, és édesapja után külföldre távozott.⁴⁰ A lapnak továbbra is fontos szerepe marad abban, hogy a mintegy százezer előfizetőt számláló olvasótábor a Kisgazdapárt politikájának megfelelően tájékoztassuk. A főszerkesztő feladatkörével engem bíz meg az elnökség. Amit az olvasók joggal várnak el az *Igazságtól*: a kisgazdapárt mindenkori politikájának megfelelően álljunk ki a haladásért, tájékoztassunk mindenről őszintén, és utasítsuk vissza a minket ért támadásokat.

Hosszú hetekig tart a lapnál a revízió.

talosan főszerkesztőnek. 1947 tavaszán Kállai helyett Nagy Imre lett a főszerkesztő, Gyenes helyett pedig Fehér Lajos a felelős szerkesztő.

³⁵ Urbán Ernő (1918–1974) 1946-tól 1950-ig dolgozott előbb főmunkatársként, majd segédszerkesztőként a *Szabad Föld*hél. 1952-ben Kossuth-díjat kapott irodalmi munkásságáért, majd három évig a *Csillag* című folyóirat társszerkesztője, 1956 után a *Népszabadság* munkatársa.

³⁶ Dobozy Imre (1917–1982) a Kádár-korszak irodalompolitikájának meghatározó alakja. 1959–1961 és 1964–1975 között az Írószövetség főtitkára, 1975–1981 között elnöke. 1947-től 1949-ig volt a *Szabad Föld* zsummalisztája.

³⁷ Galambos Lajos (1929–1986) író, forgatókönyvíró. A Magyar Rádió és a Budapest Filmstúdió munkatársa, 1962-ben József Attila-díjban részesült.

³⁸ Fehér Lajos – máig nem kellően tisztázott okokból – 1946 szeptemberében megvált a PRO-tól és az MKP Központi Vezetősége Titkárságának határozata alapján a *Szabad Föld* újságírója lett. (BARLA-SZABÓ Ödön–SIPOS Levente: i. m. 11.) Gyenes Antal úgy emlékezett, hogy Fehér kifejezetten szabadulni akart a politikai rendőrségről. (Gyenes Antal-interjú. Készítette Hegedűs István 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivum 23. sz. 177.)

³⁹ 1945 előtt szintén a *Kis Újság* munkatársa volt.

⁴⁰ Ifjú Nagy Ferenc apjának végzetes svájci nyaralása idején már egy ideje Magyarország washingtoni nagykövetségén dolgozott, így Tildy Zoltán nem mondhatta ezt Dancs Józsefnek. Nagy Ferenc csak június 2-án mondott le a kormányfői tisztről, s csupán néhány nappal korábban értesült titkáráról, hogy le kívánják mondadni. Vagyis időrendi szempontból sem állja meg a helyét Dancs kijelentése. (Nagy Ferenc: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. II. k. Európa–História, Budapest, 1990. 137–157.)

A Független Kisgazdapárt ellenőrei vizsgálják a lap gazdasági helyzetét és ezzel kapcsolatban Csoór Lajos⁴¹ egykori laptulajdonos anyagi követelését. Eszerint tőle Nagy Ferenc vette meg az *Igazságot*, s azt ifjú Nagy Ferenc mint felelős szerkesztő és kiadó irányította. Állítólag a volt laptulajdonos követelései jogosak.

Vagy két hónapig nem került rá nevem az impresszumra,⁴² mert a jogászok véleménye szerint: ha Csoór Lajos követelését per útján érvényesíti, jogilag azt a személyt kötelezik a hátralék kiegyenlítésére, akinek neve felelős szerkesztőként a lapon szerepel.

Az ügy tisztázódott. Csoór Lajos nem tudott felmutatni írást arról, hogy neki jogos a követelése. Így főszerkesztőként 1947 júniusától én irányítottam a lapot.

Kisgazdapárti szellemben, de a baloldali pártok szájaíze (sic!) szerint lapot szerkeszteni fából vaskarika. Jönnek a panaszos levelek. Olvasóink a helyi kiskirályok basáskodásait, a rendőrség túlkapásait, az állambédelmiek éjszakai autós őrjárait írják meg. Félnék az emberek az éjféle látogatóktól, akik terepjárókkal hetenként kétszer végigrobognak a faluk utcáin és – ha van rá ok, vagy nincs – viszik az áldozatokat. Módos parasztot, bűnpártolónak kikiáltott részaratót, papot, sekrestyést, kisgazda- és parasztpárti vezetőket.

Szeszélyesen kiszámíthatatlan fordulatok, amelyek néha azt az érzést keltezték bennem, hogy két Fehér Lajos van. Az egyik játékos kedvű, emberbecsülő, bajbajutottakat segítő, a másik: embert eszköznek tekintő, mások véleményére mit sem adó, a politikában szemellenzős, a parancsnoki beosztásban az általa szentnek tartott eszme előírásait vakon végrehajtó valaki.

Íme néhány példa.

Ködös, nyirkos novemberi nap. Ahogy mondják: ilyenkor az ember vackába húzódva rendszerint arra gondol, hogy jön a hét vége, nem kell a lakásból kimozdulni, nagyot alhat a saját fészkében.

Fehér Lajos másképp gondolkodott. Szombat délben minden előzetes bejelentés nélkül előszedi a szekrényéből azt a mini fegyverkészletet, amiben volt a sörétes puskától a géppisztolyig minden, és azt mondja ketőnknek: Sipos Gyulának és nekem, hogy indulunk a Hortobágyra vad-

⁴¹ Csoór Lajos (1893–?) pályafutását még Nagyatádi Szabó István Kisgazdapártjában kezdte. 1925-ben megindította a *Föld* című kisgazda hetilapot, majd a párt 1930-as újjáalakulását követően az *Igazság*, illetve a *Kisiparosok Lapja* főszerkesztője és kiadója volt.

⁴² Sajnos ezen a ponton is megbízhatatlan Dancs memóriája. Ifj. Nagy Ferenc 1946 decemberéig irányította a lapot felelős szerkesztőként. Tőle László István vette át ezt a feladatot. Ha meg is történt a Dancs által hivatkozott beszélgetés, ez akkor sem járt drámai fordulattal, mivel László István megmaradt szerkesztőként, Dancs pedig már a június 14-i számban mint felelős szerkesztő szerepel.

libázni. Tudtuk, hogy semmi értelme a tiltakozásnak, de azt sem tehetjük meg Sipos Gyuszival, hogy az ebéddel váró családot értesítsük. Fehér Lajos – akit Dobozi Imre nevezett el nacsalnyiknak⁴³ – leintett bennünket és kiadta az ukázt a szerkesztőségi titkárnak, hogy miután gépkocsira ültünk, hívja fel Évát, Zsuzsát és Gizukát⁴⁴ – feleségeinket –, hogy sürgős riportútra mentünk, csak vasárnap este jövünk vissza.

Hortobágyon már elültek a vadlibák, öreg este volt, mire a csárdában vacsorához ültünk, majd lepihentünk. Hajnalban, néhány kortynyi kisüstit kortyolva, Gyurcsó József gépkocsivezetővel és Sipos Gyulával együtt léptünk ki Fehér Lajos után a tejfehér ködbe és bokáig érő sárban dagasztottuk a felázott talajt. A vadludak gágogva húztak el fejünk felett, mi pedig lövöldöztünk a hangok irányába. Végül zsákmány nélkül tértünk haza.

Gyurcsó Jóskának útközben ugratáshoz támadt kedve, és a lövöldözésre célozva azt mondja: ő úgy látta, hogy az utolsó előtti lövéssel megsebesítettünk egy libát. És mielőtt megszólalhattunk volna, hozzátette: sebesebben repült. Más.

Ari Kálmánt pártiskolára küldi a főszerkesztő. Jól ismerem a „beiskolázásra” kiszemelt kollégánkat, aki Kisújszállásról került fel, akinek jó szeme és szókimondó természete van. Az iskola nyitőünnepségét követő napokban Ari Kálmánt eltávolították a válogatott csapatból, mert a maga módján nyitotta ki a száját.

Fehér Lajos szokatlan cselekedetre szánta el magát. Az iskolát elhagyó kollégát kivizsgálásra kórházba küldte. Ahogy nekünk a szerkesztőségi értekezleten bejelentette: ilyent ép ésszel nem cselekszik senki. Ari Kálmán megháborodott.

Máig sem tudom: komolyan gondolta-e a főszerkesztő mindezt, vagy csak Ari Kálmánt mentette az akkoriban szokásos szigorú felelősségre vonástól. Tény, hogy az orvosok épnek, egészségesnek találták Ari Kálmánt, akinek újságírói pályáját nem törte derékba az eset.

Büntetőakciók, amelyeknek három fokozata volt.

Legenyhébb a perselyezés, ami azt jelentette, hogy minden hibáért pénzbüntetést rótt ki ránk a nacsalnyik.

Ennél szigorúbb volt a száműzetés, minek lényege: a Karcagon megjelenő termelőszövetkezeti lap szerkesztését kellett rövidebb-hosszabb időre ellátnia annak a kollégának, aki kiesőben volt a főszerkesztő kegyeiből.

⁴³ Az orosz *nacsalnyik* szó alighanem a Vörös Hadsereg örökségeként került át az 1950-es–1960-as évek magyar nyelvhasználatába. Az eredetileg semleges értelmű, „vezetői” jelentő szó (például szóösszetételben állomásfőnök) a magyar nyelvhasználatban pejoratív tartalommal töltődött fel, erőszakos, nyers katonai parancsnokot jelent. Hasonlóképpen az *ukáz*.

⁴⁴ Fehér Lajosné Diera Éváról, Sipos Gyuláné Kovács Zsuzsannáról és Dancs Józsefné Fekete Gizelláról van szó.

Odalent mostoha körülmények uralkodtak. Egyetlen szoba, abban egy írógép, egy asztal, egy vaságy és a száműzött. Szentkirályi János, Bánk Tibor és Griff Sándor töltött el odalent hosszabb vagy éppen rövidebb időt, attól függően, hogy Fehér Lajos mikor szánta rá magát a megbocsátásra.

A harmadik fokozat az elbocsátás volt. Urbán Ernő, Szabó Miklósné s még négy vagy öt munkatársa úgy hagyta el a szerkesztőséget, hogy még a személyes holmijait sem maradt ideje magához venni. Az újságíró káderek nevelésével is megpróbálkozott. Vidéken toborzott olyan embereket, akik – mint gyakran mondogatta – még romlatlanok. Nem fertőzte meg őket az úrhatalomság mételye, a szerkesztőség levegője, és már bizonyították, hogy konyítanak a szocialista újságíráshoz, sőt a szerkesztéshez is. Így került Doboz községből hozzánk Havrilla János, Vas megyéből Dózsa Ilona, Szolnok megye valamelyik gépállomásáról Áfra Juli, Békéscsabáról Kuperczky Lajos. Közülük legtöbbször a helyi üzem faliújságjának szerkesztésében jeleskedtek és hűséges sajtólevelezőként küldözgették írásaikat szocialista brigádok versenyéről, vagy éppen a kulákok ármánykodásáról. Leveleik néha a szerkesztőség rendelésére érkeztek.

Fehér Lajos soha senki előtt nem ismerte el, hogy a tehetségkutatásnak ez a módszere megbukott. Ha csak az nem számított beismerésnek, hogy egy idő múlva őket is elbocsátotta. Holott, amit tőlünk, régi vágású újságíróktól követelt, hogy egyetlen írásunkból se feledjük ki a párt szerepét, a begyűjtés fontosságát és a Szovjetunió példamutató magatartását, ők valamennyien túlteljesítették.

Sipos Gyula egy alkalommal szót emelt a begyűjtési propagandának általunk is követett módja ellen, amikor az újságírónak kellett megszerveznie és fotósunknak megörökítenie, hogy [a] középparaszt a riporter kedvéért befogja lovait, teli zsákokkal rakja meg a kocsi derekát és fellobogózott járművével indul a begyűjtőhelyre. Aztán, mikor a fotós elcsettintette masináját, a középparaszt visszafordult és a visszahagyott vetőmagot – amitől semmiképp sem akart elbúcsúzni – visszavitte a kamrájába.

Főszerkesztőnk furcsa módon torolta meg a kritikát: Sipos Gyulát átirányította a Begyűjtési Minisztériumba sajtófőnöknek.⁴⁵

*

Támadást indít ellenünk a *Szabad Föld*ben Fehér Lajos, aki közlőről ismer, és ennek ellenére így kezdi egyik cikkét: „Valamiféle Dancs József nevű egyén azt írja...”

⁴⁵ Sipos Gyula 1952-ben került a Begyűjtési Minisztériumba, de már a következő esztendőben az *Új Hang* egyik szerkesztője lett.

Telefonon hívom és mondom neki, hogy az a „valamiféle” nem más, mint az az újságíró, akinek véleménye és meggyőződése van, amit akkor sem hajlandó elhallgatni, ha azt Fehér Lajos kifogásolja. A drót másik végén magyarázkodás helyett kemény szavak. Ilyenek: „A politikában nincs barátság. Aki a kulákokat védi, azt én a nép ellenségének tartom. Megértetted?”

Dobi István tud a sajtóvitánkról és arra kér: ne húzzak ujjat Fehér Lajossal. Ne válaszoljak a provokatív vakbuzgóságaikra. Ők vannak nyeregben.

1948 karácsonya.

Kiszivárogtatott hírek szerint döntés született, hogy a kisgazdák és a parasztpártiak falusi sajtótermékeit nem engedik terjeszteni. Aztán karácsony és újév között tárgyalásra hívnak. Közlik, hogy az Igazság és a Paraszttársaság fuzionál a Szabad Földdel. Az új szerkesztőségben négy egykori Kis Újságnál nevelkedett újságíró. Fehér Lajos, Sipos Gyula, Szentkirályi János és én. Az Igazság és a Paraszttársaság előfizetői 1949. január 1-től a Szabad Földet kapják.⁴⁶

*

Emberség, félelem nélküli élet? Ugyan, ugyan.

Lehet-e embertelenségben embernek maradni? Tudjuk-e szolgálni a népet – azon belül a parasztságot – a proletárdiktatúra viszonyai között?

Ezt kérdeztem Szabó Páltól, a Talpalatnyi föld⁴⁷ szerzőjétől, akit a nem létező koalíció magasba emelt lobogójaként főszerkesztői ranggal ruháztak fel. Legalábbis ez állott a *Szabad Föld* impresszumán 1949 januárjától. Szabó Pál tömören válaszolt és jelmondattá erősödött: „Át kell vészelní ezeket az időket úgy, ahogy lehet!”

A parasztpárti főszerkesztő neve aztán lekerült az impresszumból. Az enyém is.⁴⁸ A különbség csupán annyi volt, hogy én az agrárrovat vezetője maradtam, Szabó Pált pedig végképp törölték a fizetési listáról is.

⁴⁶ A *Szabad Föld* ezt követően a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségének (DÉFOSZ) hivatalos lapja lett. Főszerkesztőként Szabó Pál, felelős szerkesztőként Fehér Lajos, míg főmunkatársként Dancs József jegyezte a lapot. Szabó újévi vezércikkében azzal indokolta az egyesülést, hogy a DÉFOSZ keretében olyan nagy paraszti erő született, amilyen még nem volt a történelemben, és ezért minden agrárújságot ennek a szolgálatába kell állítani. (SZABÓ PÁL: Újesztendő. *Szabad Föld*, 1949/1. 1.)

⁴⁷ Eredetileg *Lakodalom, keresztelők, bölcső* címmel jelent meg a később *Talpalatnyi föld* címet viselő regénytrilógia, amelyet elsősorban a belőle készült film, az államosított filmgyártás első produkciója őrzött meg az utókornak.

⁴⁸ Dancs megint rosszul emlékezik, mivel Szabó Pál neve 1954. október 24-ig szerepelt az impresszumban főszerkesztőként. Ekkor a Hazafias Népfrent elnöki székébe került, ezért vált meg a *Szabad Földtől*. Dancs neve egészen az 1954. október 31-i lapszámgig szerepelt az impresszumban, de nem mint rovatvezető, hanem mint főmunkatárs.

Időközönként behívatnak az államvédelmi központba beszélgetésre. A kézbesítő este tíz órakor idézéssel érkezik. Reggel hatkor jelentkez-nem kell eligazításra. Telefonon közlöm Sipos Gyulával és Fehér Lajos-sal, hogy kezemben az idéző. Tudjanak róla a szerkesztőségben, ha ne-tán eltűnök.

Országgyűlési képviselő vagyok,⁴⁹ mentelmi jog véd, ha ugyan a dik-tatúrának abban a szakaszában, mikor ezek a kihallgatások folytak, bár-ki is mentőövnök tekinthette ezt a jogot. Hiszen a képviselői mandátum átvételekor aláírtak velünk egy kitöltetlen papírt, amire – ha úgy lát-ták Rákosiék – rágépeték, hogy lemondott a mentelmi jogáról.

A szerkesztőség egyik altisztje régimódi gondolkodású ember, és kép-viselő úrnak szólít. Emiatt felelek a Szabad Föld renitens újságírói ellen indított társadalmi bírósági perben, amit én szóbeli figyelmeztetéssel úszok meg. Berecz Jóska⁵⁰ kollégánk szigorú büntetést kap. A csepeli gyár melegüzemébe száműzik közönséges fizikai munkásnak.

Fehér Lajos Moszkvában tartózkodik,⁵¹ és amikor hazaérkezik: szer-kesztőségünk védelmére kel. A társadalmi bíróság ítéletét semmisnek te-kinthetjük. Berecz Jóska azonban csak később szabadul. Az isten mal-mai a kommunizmusba vezető úton is lassan őrlnek.

Elkeseredésemet fokozza, hogy Cseres Tibor könyvet ír „Tűz a Hód-réten” címmel, s a kulákregény főszereplőjeként az én nevemet használ-ja.⁵² Sőt feleségem lánynevét is emlegeti. Kétségtelen, ez a kikészítésnek a leggaládabb módja. Fehér Lajos is dühöng, és arra kér, ne lázongjak: azt a könyvet az országban százan sem olvassák el. Ha pedig fölkeverjük a port, egyszeriben felkeltjük a figyelmet, és Cseres Tibor megdicsőül.

Fehér Lajos becsületére válik, hogy a könyvterjesztő vállalatnál leál-lította a könyv vidéki terjesztését. Én azonban máig is emlékezem: ku-láklistára rakott Cseres Tibor, aki úgy vélem napjainkban nem hengez ezzel a kötetével.

Állandó létbizonytalanság és olyan propaganda, aminek ártalmas voltá-ról mindennap tudomást kellett szerezniünk. Aki nem állt be tapsolni,

⁴⁹ Dancs József 1945 júniusától 1949 májusáig volt a törvényhozás tagja.

⁵⁰ Berecz József (1927–) pályafutását a *Szabad Szónál* kezdte, majd 1953 júliusáig volt a *Szabad Föld* munka-társa. 1950 nyarán kellett egy hónapig segédmunkásként dolgoznia a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművekben.

⁵¹ Fehér 1949-ben járt először a Szovjetunióban. Élményeit önálló riportkönyvben mutatta be: FEHÉR Lajos: *Őt hét a világ legfejlettebb mezőgazdaságában*. Défosz, Budapest, [1949].

⁵² CSERES Tibor: *Tűz a Hódreéten*. Athenaeum, Budapest, 1950. A regény a hódreíti termelőszövetkezet egy esztendejét mutatja be szegényparaszti nézőpontból. A benne szereplő Dancs József egy 40 holdas pa-rasztgazda, aki akadályozza a téeszervezését, de a végén letartóztatják, így véget vetnek „ármányko-dásainak”.

az ellenségnek számított. S aki kételkedett abban, hogy Kínában a bugázó rizs tetejére teregetett deszkapallón táncolni lehet anélkül, hogy a növényzet a nagy súly alatt meghajolna – azt a vakbugzók ferde szemmel nézték.

*

Fehér Lajosnak a szerkesztőségben nem voltak kiválasztottjai. Minden-
kire rájárt a rúd, az elbocsátások napirenden voltak. Én is sorra kerül-
tem. Méghozzá azzal az indoklással, hogy nem tudok a követelmények-
nek eleget tenni, írásaim nem meggyőzőek. Nyomban elhagytam a
szerkesztőséget, de két hét múlva visszahívatott, prémiummal jutalma-
zott, és többé soha nem beszélt arról, hogy mi történt, miért hívott vissza.

Aztán jött a meglepő ukáz: Szentkirályi Jánost kinevezték a *Szabad Föld* főszerkesztőjének.⁵³ Fehér Lajost pedig áthelyezték a Szabad Néphez, ahol egyik cikkében a libamáj termelésére biztatott, egy másikban pedig a mezőgazdaságban előforduló visszásságokat tette szóvá. És jött Rákosi Mátyástól az elbocsátó üzenet. Fehér Lajos kegyvesztett emberként utcára került.⁵⁴ Akkoriban Pogácsás György állott az állami gazdaságok élén,⁵⁵ és felajánlotta, hogy a Szabad Nép száműzöttj[ét] távol a főváros-
tól a Balaton-nagyberekre Állami Gazdaság igazgatójának kinevezi. Fehér Lajos az ajánlatot elfogadta, és családjával együtt leköltözött vidékre.

Mikor először meglátogattam: örült. Új Fehér Lajossal ültem szem-
ben, aki megtalálta helyét és igyekezett elsajátítani a gazdálkodásnak
azt a módszerét, amit akkoriban jó néhányan a mezőgazdaság nagyüzemi
iskolájaként emlegettek. A nagyberekre éveket a kijózanodás időszakának
tekintette, és fogadkozott, hogy soha többé nem jön vissza abba a darázs-
fészekbe, ahol nemcsak az idegent, de egymást is halálra szurkálják
a fészket és pozíciójukat féltő darazsak.

Az embert – akármilyen kemény is a koponyája – le lehet bunkózni.
De aki a bunkózás után életben marad, rendszerint megváltozik a véle-
ménye, sőt a gondolkodásmódja is.

Fehér Lajos kiheverte a csapást. Kijózanodott s kigyógyult a dogma-
tizmus és az őt ért lebunkózás kábulatából. Arról beszélt, hogy a magyar
mezőgazdaságot kell talpra állítani, a parasztság az ország megtartó ereje,

⁵³ Szentkirályit felelős szerkesztőnek nevezték ki. Az impresszum tanúsága szerint 1954. július 18-án még Fehér Lajos látta el ezt a munkát, egy héttel később már utóda nevét olvashatjuk ugyanitt.

⁵⁴ Fehér Lajos bukása nem újságcikkeinek tartalmával, hanem elsősorban Nagy Imre melletti kiállításával függött össze. Különösen a *Szabad Nép* párttagságának 1954. október 22–25-i taggyűlésén aktivizálta magát. (RAINER M. János: *Nagy Imre. 1953–1958*. 1956-os Intézet, Budapest, 1999. 100.)

⁵⁵ Pogácsás György 1954. október 30. és 1956. október 24. között töltötte be az állami gazdaságok és erdők minisztere pozícióját.

a nagyüzem pedig az a színhely, ahol jól lehet hasznosítani a fejlett mezőgazdasággal rendelkező országok tapasztalatait anélkül, hogy az a kisparaszti portákon folyó háztáji gazdálkodást hátrányosan érintené.

Kiderült látogatásom során az is, hogy a Balaton-nagyberek-i igazgató nemcsak arra gondolt, hogy a mezőgazdaságot a nagyiparral egyenrangú félként kell kezelni, de arra is, hogy az ország talpraállásához először a mezőgazdaságot kell sajátos módon anyagilag segíteni. Kifejtette előttem: ő a példát mutató üzemekben látja az első lépést ahhoz, hogy a technika és tudomány által biztosított lehetőségekkel élve mintagazdaságokat teremtsünk.

A hústermelésben a baromfival lehet elsősorban olyan eredményeket elérni, melyek biztosítják a gyors felfutást és a bőséget. Tízszer is ismételte: a forgási sebesség, a forgási sebesség, ami a gazdálkodásban épp úgy döntő tényező, akárcsak a pénzüvilágban.

Fehér Lajos lapkivágásokat gyűjtött, s azokat is megmutatta. Kirívó és blőd baromságokat, amelyeket piros ceruzával húzott alá. De vastagabb volt az a dosszié, amiből az előremutató elgondolások kerültek elő. Ott és akkor vált világossá előttem, hogy a „félretett ember” valamire készül. Talán csak annyira futja majd az idejéből, hogy visszahagyott írásaiban – amit esetleg egy lezárt fiók őriz – elmondja: mire döbbent rá, miről hallgatott, miféle torzulások vitték félre az országot és azon belül a mezőgazdaságot.

*

1956 októbere.

Felbolydult méhkasként ontják az üzemek, az iskolák, a különböző intézmények az elégedetlenségből a vélt szabadságba menekülőket. Forradalom! Mindent elsöprő erő az utcákon, tereken, lelkesedés és eskü: rabok tovább nem leszünk!

Aztán sortüzek: a tömegnek megfélemlítő sortűz kell a Parlament előtti Kossuth Lajos téren, Mosonmagyaróváron, és ki tudja még hol. Aztán szovjet tankok árasztják el az országot, Nagy Imrét és közvetlen környezetét – politikusokat, írókat, újságírókat – családjukkal együtt Romániába szállítják, s a csapatot megsemmisítik.

Fehér Lajos korábbi fogadalma ellenére visszatér Budapestre, beáll Kádárék szolgálatába. Miniszterelnökségi államtitkárként⁵⁶ a mezőgaz-

⁵⁶ Fehér Lajos sohasem volt miniszterelnökségi államtitkár. 1957 februárjáról mint a pártközpont Falusi, majd Mezőgazdasági Osztályának vezetője, 1959 decemberétől pedig mint a mezőgazdaságot felügyelő KB-titkár képviselte az agrárium érdekeit. (Sipos Levente: Fehér Lajos. I. m. 219.)

daság mostoha helyzetén kíván segíteni. Ehhez persze pénz kell. Nem is kevés. Persze szakértő, az agrárgazdaság minden ágában járatos emberekre van a terv végrehajtásához szükség. Szerencsére őket könnyebb megnyerni, mint azokat a politikusokat, akik előtt a „vas és acél ország” felépítésének álma kísért. Végül sikerül.

Az új népgazdasági tervben⁵⁷ helyet kap az ország élelmiszer-ellátásának gyors megoldása, kenyérből, húsból, cukorból, gyümölcsből és zöldségből bőséget kell teremteni. Fehér Lajos a minisztertanács ülésén drasztikusan kimondja: finggal nem lehet tojást festeni. A mezőgazdaság talpra állításához pénzre, sok pénzre van szükség. Tévedés ne essék, nemcsak forintra, dollárra is, hiszen a szocialista országokból nem lehet igazán korszerű gépeket, vegyszereket stb. behozni. De olyan módszereket sem, amelyek már beváltak és ugrásszerűen megnövelték a hozamokat. Egy szó mint száz, korszakváltásra van szükség.

[...] ⁵⁸

*

Még egy adalék Bábolna korszakváltó beindításához.

Fehér Lajos az állami gazdaságok vezetőinek összejövetelén találkozott először Burgert Róberttel, aki abban az időben a Pécsi Állami Gazdaság igazgatójaként kísérletezett a nagyüzemi csirkehústermeléssel. Ám a kísérlet első nekifutásra belebukott. Fehér Lajosnak bizonyára megnyerte tetszését az az ember, akit balsiker nem keserített el, aki mindenáron bizonyítani akart. Ez még közelebb hozta a két makacs embert egymáshoz. Fehér Lajos rendszeresen lejárt Bábolnára, Burgert Róbert pedig akkor is hűséges barát maradt, amikor Kádár János úgy döntött, hogy a mindig mindenkinek odamondogató Fehér Lajost nyugdíjba küldik.⁵⁹

⁵⁷ Az 1958-ban életbe lépett hároméves terv a mezőgazdasági beruházások segítségével 12%-kal kívánta emelni az agrártermelést. (PETŐ Iván—SZAKÁCS Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 382.)

⁵⁸ Ebben a részben Dancs 1960-as bábolnai kirándulásának emlékeit foglalja össze. Fehér Lajos megbízásából nézett körbe az akkor még eléggé tengődő állami gazdaságban. Véleményét Fehéren kívül Dobi Istvánnal is megvitatta. Azért döntöttem a kihagyás mellett, mivel Dancs ugyanezt a történetet csaknem szó szerint közzétette a *Bábolna* című üzemi lap 1983. októberi számában. Ezt idézi SCHLETT András: *Sziget a szárazföldön. A Bábolnai Állami Gazdaság története 1960 és 1990 között*. Szent István Társulat, Budapest, 2007. 35. Még részletesebben olvasható DANCs József: *Múlt időben Bábolnáról*. Bábolnai Községi Tanács, Bábolna, 1985. 142–144.

⁵⁹ Ifjú Fehér Lajos másképpen emlékszik a történetekre: „Burgertéknél gyakran voltunk, s az egész Burgert-féle stábbal jó viszonyt ápol. Az világelső volt. Amikor édesapám leváltották, mindenki hintapolitikázott, Burgert is. Amikor találkoztunk, mindig úgy puhatóldozott, hogy mi volt az édesapám véleménye a végén róla.” (Fehér Lajos-interjú. Készült 2008. január 10-én. Kézirat, a szerző birtokában.)

Még hozzá anélkül, hogy érdemei elismerését akár csak egy kézszorítással is kifejeznék.

*

– Visszavonultam, elég volt – mondta azon a beszélgetésen, amit nyugdíjazása után első ízben folytattunk. Akkor már emlékirataim dolgozott és gyakran hívta régi újságíró-kollégáit telefonon, s kérdezett, hogy emlékezetét kiegészítse.

Közben régi emlékeket elevenítettünk fel. Szerkesztőségi értekezleteket, amelyeket kirándulásokkal kötöttünk össze. A büntetéspénzekből – amiket ilyen-olyan bakikért és vétségekért fizettünk a szerkesztőségi kasszába – kosárlabda-felszerelést vettünk. Játszottunk, daloltunk. Arcüreggyulladásra újra meg újra visszatért, de nem panaszkodott.

Élete utolsó napjaiban üzent Burgert Róbertnek, hogy beszélni szeretne vele. Emlékeztek a beteg kifulladásáig, ahogy később Burgert Róbert nekem elmondta.

Emlékiratainak az 1945 utánról szóló részét „zárolták”. Bizonyára sok olyan részlet miatt, amiről nem engedték szólni a vallomásteveőket.⁶⁰

⁶⁰ Sipos Levente közlése szerint 1989–1990 táján ezt a részt is meg kívánta jelentetni a Kossuth Kiadó, de végül a rendszerváltás forgatagában erre nem került sor. A kézirat ma a család tulajdonában van.